

Det binäras magi: Om den binära kategoriseringens principer och om husdjuret som det antibinäras tankefigur

David Redmalm

Sociologi, HumUS, Örebro universitet

david.redmalm@oru.se

Presentationen utforskar binära kategoriseringars logik och möjligheterna till dekonstruktionistiska förhållningssätt till det binära. För att studera detta abstrakta begrepp analyserar jag binariteterna svensk/invandrare, man/kvinna och människa/djur med utgångspunkt i texter av Michael Azar, Judith Butler och Donna Haraway. Genom en jämförelse av dessa tre analyser visar jag att binär kategorisering blir möjlig, trots att de binära begreppen saknar egentligt innehåll, genom ett antal principer – det binäras magi. Utifrån en diskussion om Gadammers syn på satir, baserad på Hegels *verkehrert Welt*, visar jag avslutningsvis att ett satiriskt sociopsykologiskt förhållningssätt genomsyrar Azars, Butlers och Haraways dekonstruktioner av respektive binaritet. Jag framhäver husdjuret som det antibinäras tankefigur och argumenterar för att varje kritik av binära kategoriseringar måste sluta i frågan om vad det mänskliga är.

Nyckelord: Binära kategoriseringar, social kategorisering, relationen mellan människor och djur, naturecultures, companions species, intersektionalitet, satir, queer-teori, performativitet.

Inledning

Det här är en kortfattad presentation av huvudidén i min magisteruppsats i (sociologisk) sociopsykologi (Redmalm 2007a). I uppsatsen utvecklar jag ett förhållningssätt till binära kategorier, och det är denna kategoriseringsform som den här texten kommer att fokusera. För en utökad diskussion om binariteter och satirbegreppet, samt för noggrannare referenser, föreslår jag läsaren att gå till den ursprungliga uppsatsen (se länken i litteraturlistan).

Animal studies är ett fascinerande forskningsområde eftersom fältet rymmer både vardagssociologi och filosofi. Dels interagerar många av oss med djur dagligen och detta är ett fenomen som först nyligen börjat problematiseras på allvar inom samhällsvetenskapen. Dels har filosofer genom historien ställt människan mot djuret för att svara på frågan: Vad är en människa? För att göra en anspelning på Beauvoir, ofta uttryckt på olika sätt av animal studies-forskare: Du föds inte till människa, du blir det. Och man måste upprätthålla sin mänsklighet kontinuerligt för att inte förlora den.

Även om det mänskliga kan betraktas som ett blivande har vi en mängd distinktioner för att beskriva olika aspekter av det mänskliga. De vanligaste av dessa kategorier är binära – du är antingen svart eller vit, kvinna eller man, barn eller vuxen, du har eller är utan funktionshinder, du har en från normen avvikande sexualitet eller en sexualitet enligt denna norm. Ett binärt begreppspar är ett par av sådana sociala kategoriseringar som är ömsesidigt uteslutande per definition men som står i en nära relation till varandra. I det digitala binära språket finns en analogi. Språket består av 1:or och 0:or som i sig är meningslösa, men som får en betydelse när de ställs sida vid sida i olika kombinationer. Varje 1:a och 0:a får betydelse endast i ett en sträng av andra 1:or och 0:or. Begrepp skulle på samma sätt vara meningslösa utan deras relationer till andra begrepp (Hedemalm 1992; Miegel & Schoug 1998; jfr. Ferdinand Saussures språkteori, se Saussure 1970).

Antropologen Claude Lévi-Strauss (1971) menar att samhällets tanke-system alltid bygger på system av binära kategoriseringar. I grunden finns en huvudsaklig kategorisering – den mellan det civiliserade och det vilda, kultur och natur eller människa och djur. Ur varje begrepp i paret strömmar två nya underbinariteter. Varje tanke-system kan därmed tecknas som en karta – en karta som i princip kan bli obegränsat komplex. Samtidigt är mekanismen hos en binär kategorisering tämligen elementär, och om vi kan blottlägga den kan detta fungera som ett första steg i en binär dekonstruktion. Jag har valt ut tre binariteter – svensk/invandrare, man/kvinnor och människa/djur – för att åskådliggöra binaritetens mekanismer. Här kommer jag endast nämna resonemangen kort för att sedan sammanfatta diskussionen.

Michael Azar om svensk/invandrare

Michael Azar (2001, 2006) identifierar svenskhet såhär: ”en äkta svensk är den som inte är som den som inte är det”. Svenskhet är något som hävdas gång på gång, trots att svenskheten saknar en precis definition. Varje försök från ”invandrarens” sida att bli svensk – t.ex. fira jul på svenskt vis – kommer följas av nya villkor för svenskheten.

Detta uppskjutandets logik, som Azar uttrycker det, skymmer det faktum att svenskheten ofta tillskrivs människor på grundval av enkla kriterier, så som språkkunskaper eller utseende (jfr. Jaques Derridas *différance*-begrepp, se Derrida 1982). Azar betonar att det självmedvetet multikulturella och ironiska blandandet av kategoriseringar inte är det bästa motgiftet mot svenskhetens delirium. Kreolen är en sådan figur som ofta framhävs inom cultural studies. Men detta ironiserande är alltid enklast för privilegierade grupper. Azar menar istället att alla som juridiskt sett är svenskar bör göra ett ovillkorligt anspråk på identiteten svensk. På så sätt konkretiseras svenskheten och den berövas sin flyktiga karaktär.

Judith Butler om man/kvinna och kön/genus

Judith Butler (1990, 2005) undersöker könskategorierna man och kvinna och deras relation till genuskategorierna manligt och kvinnligt samt sexualitetskategorier. Tillskrivandet av epiteterna man respektive kvinna tillskrivs människor på basis av deras manliga respektive kvinnliga handlingar, samt utifrån deras sexuella handlingar.

Trots att könet på detta sätt bäst betraktas som ett processuellt fenomen, snarare än något substantiellt och essentiellt, beskrivs ofta könet som den kausala källan till genustypiska och sexuella handlingar. På detta vis naturaliseras könet, och alla könsrepetitioner som avviker från normen framstår som kopior av ett heterosexuellt original. I dragshowen utmanas dock könets status som original genom att könskategorierna iscensätts överdrivet noggrant.

Butler menar att det är denna precisa iscensättning som framhäver repetitionens natur. Om könet produceras genom repeterade handlingar kommer det alltid att finnas mellanrum i detta repetitionsflöde, och en idog repetition kommer förr eller senare att bjuda på sådana mellanrum – eller misslyckanden. Drag är alltså inte en förvirrande blandning av disparata könsstereotypa beteenden, utan ett nästintill perfekt stereotypat beteende. Drag blir en kopia som visar originalets plasticitet – enkelt uttryckt: en kopia på en kopia som är en kopia på det som dess kopia skulle ha varit en kopia på.

Donna Haraway om människa/djur

Efter detta ifrågasättande av kategorier baserade på kultur och kön är steget inte långt till att ställa frågan om vad det över huvud taget är att vara människa. Det finns givetvis ingen konsensus i denna fråga. Återigen: man är inte människa, man blir det.

Donna Haraway (1991) skapade sin cyborg för att visa det mänskligas godtycklighet. Cyborgens utmanar distinktioner som djur/människa, maskin/organism och materiell/ immateriell genom att förkroppsliga en förvirrande sammanblandning av respektive sidor i dessa binariteter. Cyborgens är ironisk – hon talar i tungor, förvirrar och bryter ner utan att bemöda sig med att skapa något nytt – nya kategoriseringar skulle bara fungera som nya begränsningar.

Efter cyborgens har Haraway (2004, 2005, 2008) koncentrerat sitt arbete kring en särskild binaritet – människa/djur. Och hennes binaritetskritik har också förändrats – från den postmodernistiska ironin till en ny form av kritik. Ett av hennes mest genomarbetade begrepp är *companion species* – förbundna arter som Tora Holmberg (2005) översätter det – idén om att en art aldrig kan förstås som ett isolerat fenomen, utan vars existens måste förstås som en samevolution och interaktion med andra arter. Det kan också tilläggas att Haraway använder artbegreppet kreativt – t.ex. kan människor och kryckor betraktas som förbundna arter. Hunden och människan är dock de arter som spelar huvudrollerna i hennes teoretiska resonemang, och om dessa arter säger hon:

If dogs are a human technology, so also is the reverse true, as part of an extended phenotype in a canine sociobiological tale. (Haraway 2005: 308)

Människan skulle inte existera, i varje fall inte såsom vi känner henne, om det inte vore för hundar, och tvärtom. En liknande tanke återkommer i Haraways genomgång av 1900-talets primatforskning (Haraway 1989) – mänskliga egenskaper har använts för att beskriva apor, som sedan observerats och fått fungera som modeller för mänskligt beteende. Människan blir en kopia av apan som i sin tur framställs som en kopia av människan. Alltså – människan blir en kopia av sin egen kopia som i sin tur är en kopia av människan.

Sammanfattning av det binäras dynamik

I de diskuterade författarnas verk framkommer ett antal aspekter av den binära kategoriseringen, en del explicit, en del implicit (för en utökad diskussion om det binäras aspekter och hur de tar sig uttryck i Azars, Butlers och Haraways analys, se Redmalm 2007a):

Inverterad meningsproduktion

Mening kan endast skapas genom att 1 och 0 spelas ut mot varandra. Svensken behöver invandraren, den heterosexuella behöver den homosexuella, könet behöver genus och människan behöver djuret – endast på detta sätt kan deras existens bli möjlig.

Uppskjutandets logik

Innebär att 1 och 0 aldrig ges en fullständig eller logiskt koherent definition. Nödvändiga villkor ges för svensk, heterosexuell och mänsklig, men ingen uppsättning villkor är en garanti för att försäkra sig om ett tillskrivande av dessa kategorier.

Ena sidan blir norm via den andra sidan

Den ena sidan framställs som en norm eller som något fullkomligt – och den andra görs till avvikelse eller något ofärdigt.

Ursprung och produkt

Den ”ofärdiga” sidan i en binaritet framstår därmed som en kopia, en effekt eller en ofullständig version av den andra sidans original.

Binära binariteter

En binaritet kan försvaras genom flera andra binariteter eller kategoriseringar. Idén om det mångkulturella Sverige bygger på en idé om att det existerar distinkta kulturer – medan svenskheten som kultur osynliggörs. Vidare blir man och kvinna till genom binariteter som hetero/homosexuell och kön/genus.

Anomalier och affekter

Hela tiden uppstår anomalier i förhållande till en given binaritet. En del anomalier kan varken tystas eller uteslutas med rationella argument. Då använder binariteternas försvarare argument som spelar an på känslor och truismer.

Satir genom det binäras iscensättning (ironins begränsningar)

Kreolen, könsöverskridaren och cyborgerna förvirrar gränserna mellan binariteterna, men Azar, Butler och Haraway förespråkar egentligen ett framhävande av stereotyperna snarare än en förvirrande ironisering. Jag skulle därför hellre vilja tala om satir än om ironi. Dock vill jag inte ställa begreppen i ett binärt motsatsförhållande – jag tror inte att de nödvändigtvis måste utesluta varandra.

Ironi versus satir

Så vad är satir? G. W. F. Hegel (refererad och diskuterad i Gadamer 1976) talar om *die verkehrte Welt* – på engelska *the topsy-turvy world*, alltså ungefär uppochnervärlden. Vi kan aldrig beskriva världen på ett fullkomligt vis eftersom världen ständigt överraskar oss med att vara på ett annat sätt än vi tänkt oss. Det är också därför som satiren är så träffande. Satir handlar om att beskriva någonting på ett sätt som är tvärtemot gängse beskrivningar. Men eftersom vi aldrig kan beskriva något fullständigt, så kommer satiren också stöta på de möjliga beskrivningarnas gränser.

Satiren framhäver på så sätt det godtyckliga i fundamentalistiska beskrivningar av vår tillvaro. Genom att beskriva någontings motsats skapar satirikern ett slags skrattspegel för kategoriseringen ifråga som framhäver kategoriseringens brister och gränser. Azar, Butler och Haraway menar att vi bara kan utmana vår binära förståelse genom ett spel av binariteter, genom att spela ut 1:or och 0:or mot varandra, snarare än att ironisera över spelet och vägra använda kategorierna över huvud taget.

Satirens ledord är "Vägra bära bevisbördan". Det är inte de som vanligtvis placeras i den underordnade kategorin som ska behöva bevisa sin tillhörighet. Låt istället de överordnade binaritetsidkarna tackla det per definition omöjliga uppdraget att ge en slutgiltig definition av sina favoritbinariteter. På det sättet kommer binaritetsidkarna bli sina egna satiriker.

Genom att spela ut binariteterna mot varandra kan vi lura det binäras mekanismer och främja en binär Entzauberung. Här vill jag argumentera för djurstudier som särskilt viktiga för ett problematiserande av det binära. Djuret har alltid fått figurera som en humanistisk slagpåse. Genom att närmare studera representationer av "djuret", och interaktion med "djuret", kan vi se vår konstruktion av "djuret" som en skrattspegel, vars förvrängningar accentuerar de begränsningar som vi ålägger det vi hittills kallat människan.

I studiet av samspelet mellan människa och djur kan man finna hur den omöjliga föreningen av 0 och 1 blir ofrånkomligt verklig. Lynda Birke, Mette Bryld och Nina Lykke (2004) betonar just denna samvaro mellan människa och djur. I den subversiva repetitionen blir det tydligt att kroppen på samma gång är social och materiell, den är meningsfull materia. Författarna vill tala om interaktion med djur på samma sätt – när vi interagerar med djur blir det tydligt att vi skapar något nytt tillsammans. Ryttaren och hästen lär sig varandras sätt att vara, blir ett och så att säga förkroppsligar kentauren. Men laboratorieråttan är också ett bra exempel – den har avlats fram av människan, samtidigt som laboratorierna har vuxit fram runt och i anpassning till råttan. Forskarens samvaro med råttan visar på ett förhållande där både forskarens kropp och råttans på en gång är en kulturell produkt och en biologisk organism, två dyader som tillsammans med laboratoriet bildar en intra-agerande enhet (a.a. samt Holmberg 2005).

Det helt ordinära husdjuret kan betraktas som en annan subversiv existens. Husdjuret är ett stycke natur som placeras i kulturen, dvs. vid hemmets härd. Husdjuret förväntas representera det vilda, det djuriska, det absoluta andra (jfr. Derrida 2008). Samtidigt räknas husdjuret ofta som en del av kärnfamiljen och "förmänskligas" genom en mängd diskursiva tekniker. Man kan över huvud taget fråga sig vad förmänskligandet, alltså antropomorfismen, innebär i detta fall. Om vi måste vänja oss av med tanken på att det skulle finnas något essentiellt mänskligt blir mötet med husdjuret ett fascinerande växelspel av närhet och avstånd, där "människa" och "djur" ena stunden ter sig som motsatser, för att nästa ögonblick bli svåra att över huvud taget skilja åt (jfr. Redmalm 2007b).

Jag skulle vilja tacka Sverre Wide för en inspirerande uppsatshandledning. Utan hans förslag hade den här texten aldrig skrivits. Jag vill också tacka Clara Iversen för hennes noggranna läsning och kommentarer, både av denna text och den ursprungliga uppsatsen. Slutligen tackar jag Tora Holmberg, som inspirerade mig till att utveckla resonemangen i en tidigare uppsats - resonemang som nu ligger till grund för den här texten.

Litteratur

Azar, M. (2001). "Den äkta svenskheten och begärets dunkla objekt" ss. 57–90 i Johansson, T., & Sernhede, O. (eds.), *Identitetens omvandlingar: black metal, magdans och hemlöshet*. Göteborg: Daidalos.

- Azar, M. (2006). *Den koloniala bumerangen. Från schibbolet till körkort i svenskhet*. Eslöv: Symposion.
- Birke, L., Bryld, M., & Lykke, N. (2004). "Animal Performances. An Exploration of Intersections between Feminist Science Studies and Studies of Human/Animal relationships", i *Femnist Theory*, 5(2), ss. 167–183.
- Butler, J. (1990). *Gender Trouble*. New York och London: Routledge.
- Butler, J. (2005). "Imitation och genusmyteri", i Rosenberg (red.), *Könet brinner!* Stockholm: Natur och Kultur.
- Derrida, J. (2008). *The Animal That Therefore I Am*. (red. Marie-Louise Mallet). New York: Fordham University Press.
- Derrida, J. (1982). "Différance", ss. 1-27 i *Margins of Philosophy*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Gadamer, H-G. (1976). "Hegel's Inverted World" i *Hegel's Dialectic. Five Hermeneutical Studies*. New Haven och London: Yale University Press.
- Haraway, D.J. (1989). *Primate Visions. Gender, Race and Nature in the World of Modern Science*. New York: Routledge.
- Haraway, D. J. (1991). "A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century", i Simians, Cyborgs and Women. *The Reinvention of Nature*. New York: Routledge.
- Haraway, D. J. (2004). "Cyborgs to Companion Species: Reconfiguring Kinship in Technoscience", i *The Haraway Reader*. New York: Routledge.
- Haraway, D. J. (2005). *The Companion Species Manifesto. Dogs, People, and Significant Otherness*. Chicago: Prickly Paradigm Press.
- Haraway, D. J. (2008). *When Species Meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Hedemalm, G. (1992). *Från kretsar till system*. Upplands-Väsby: Pagina.
- Holmberg, T. (2005). *Vetenskap på gränsen*. Lund: Arkiv.
- Lévi-Strauss, C. (1971). *Det vilda tänkandet*. Stockholm: Bonniers.
- Miegel, F., & Schoug, F. (1998). "Inledning", i *Dikotomier. Vetenskapsteoretiska reflektioner*. Lund: Studentlitteratur
- Redmalm, D. (2007b). *Det binäras magi. Om den gemensamma dynamiken i binariteterna svensk/invandrare, man/kvinna, människa/djur, och om möjligheter till motstånd. Magisteruppsats*, Uppsala universitet/Sociologiska institutionen. Länk för fulltext: <http://www.soc.uu.se/plugins/pdfdownload.php?id=404>.
- Redmalm, D. (2007a). *Mellan människa och djur. Om det dilemmatiska möjliggörandet av husdjursrelationen*. Kandidatuppsats, Mälardalens högskola/Institutionen för samhälls- och beteendevetenskap. Länk för fulltext: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:mdh:diva-282>.
- de Saussure, F. (1970). *Kurs i allmän lingvistik*. Bo Cavefors Bokförlag.